

آیین دادرسی و فرآیند اجرایی طرح غیرقضایی "مهر گستر"

تنظیم سند آیین دادرسی و فرآیند اجرایی طرح غیرقضایی "مهر گستر" بر اساس رویکرد جایگزینی مهریه با سهام تولیدی و مدل حل اختلاف غیرقضایی (ADR).

۱. مبانی نظری طرح مهر گستر

طرح "مهر گستر" با هدف اصلاح بنیادین نحوه اجرای مهریه در نظام حقوقی کشور طراحی شده است. این طرح بر اساس سه اصل اساسی "تولید محوری"، "عدالت رویه‌ای" و "حفظ کرامت انسانی" استوار است و تلاش می‌کند تا مفهوم مهریه را از یک ابزار سلب آزادی (زندانی شدن زوج به دلیل ناتوانی در پرداخت) به یک سازوکار تسهیل‌کننده سرمایه‌گذاری فعال اقتصادی تبدیل نماید.

۱.۱. اهداف طرح مهر گستر

الف) هدف کاهش پرونده‌های قضایی

یکی از اهداف محوری این طرح، کاهش چشمگیر ورودی پرونده‌های مربوط به مطالبه مهریه به سیستم قضایی است. با پیش‌بینی سازوکارهای حل اختلاف غیرقضایی (ADR) از همان مراحل اولیه، از تشکیل پرونده‌های دادگاهی که مستلزم صرف وقت، هزینه و نیروی انسانی قضایی است، جلوگیری می‌شود. این امر موجب تمرکز مراجع قضایی بر دعاوی اصلی و پیچیده‌تر خواهد شد.

ب) هدف حفظ کرامت انسانی

سیستم سنتی مطالبه مهریه، به ویژه در مواردی که زوج فاقد تمکن مالی است، منجر به صدور حکم حبس و سلب آزادی می‌شود که نقض آشکار کرامت انسانی و حقوق شهروندی است. طرح مهر گستر با جایگزینی بدهی نقدی با سهام تولیدی و استفاده از مکانیسم "کار در برابر بدهی" (Work-for-Debt)، این آسیب اجتماعی را مرتفع می‌سازد.

ج) هدف تبدیل مهریه منفعل (سکه) به سرمایه فعال (سهام تولیدی)

مهریه سنتی مبتنی بر سکه طلا، یک دارایی منجمد و مصرفی تلقی می‌شود که صرفاً در زمان مطالبه، ارزش اقتصادی خود را نشان می‌دهد. طرح مهر گستر این ارزش را مستقیماً به مالکیت سهام در واحدهای تولیدی و تعاونی‌های دارای مجوز تبدیل می‌کند. توجه به جای دریافت دارایی فیزیکی با نوسان قیمتی بالا، به مالکیت سهمی از یک واحد اقتصادی مولد در می‌آید که انتظار می‌رود ارزش آن با رشد تولید افزایش یابد.

۱.۲. رویکرد اصلی طرح: تسهیلگری، میانجی‌گری و داوری غیرقضایی (ADR)

تمام فرآیندهای اجرایی در طرح مهر گستر، پیش از رسیدن به مرحله اجرای حکم قضایی، در یک چارچوب غیرقضایی و الکترونیکی مدیریت می‌شوند:

- سامانه الکترونیکی جامع: هسته مرکزی طرح، یک پلتفرم فناورانه است که کلیه اطلاعات مربوط به عقد، تعهدات مالی، پرداخت‌ها، تخصیص سهام و سوابق میانجی‌گری را ثبت و مدیریت می‌کند.
- تسهیلگری (Facilitation): در مراحل اولیه بروز اختلاف، متخصصین تسهیلگر با تمرکز بر حفظ روابط و یافتن راه‌حل‌های عملی، طرفین را هدایت می‌کنند.
- میانجی‌گری (Mediation): در صورت عدم موفقیت تسهیلگری، میانجی‌ها با قدرت بیشتری به یافتن توافق الزام‌آور می‌پردازند.
- داوری تخصصی (Arbitration): در صورت شکست کامل سازوکارهای نرم، موضوع به هیئت‌های داوری تخصصی ارجاع می‌شود که رأی آن‌ها در حکم دادنامه قطعی تلقی می‌گردد.

۲. فرآیند اجرایی آیین دادرسی غیرقضایی (شامل ۷ مرحله کلیدی)

فرآیند اجرایی طرح مهر گستر از لحظه وقوع عقد تا مرحله تسویه نهایی، شامل هفت مرحله ساختارمند و وابسته به هم است که عمده‌تاً خارج از دادگاه‌ها انجام می‌پذیرد.

مرحله ۱: ثبت الکترونیکی نکاح و تعهدات مالی (سامانه مهر گستر)

این مرحله، مبنای قانونی و فنی کل فرآیند است و باید به صورت همزمان با ثبت رسمی عقد صورت پذیرد.

الف) ثبت اجباری در سامانه هنگام عقد رسمی

دفاتر اسناد رسمی موظفاند همزمان با ثبت عقد ازدواج، اطلاعات طرفین، تاریخ عقد و متن دقیق تعهدات مهریه را در بستر سامانه ملی "مهر گستر" ثبت نمایند. ثبت در این سامانه، به منزله پذیرش آیین دادرسی غیرقضایی طرح مهر گستر برای اجرای مهریه است.

ب) تعیین و ثبت ارزش معادل ریالی ۱۴ سکه بهار آزادی (مبنای قانونی توافق)

بر اساس رویه جاری، مهریه زن معمولاً به صورت تعداد مشخصی سکه بهار آزادی تعیین می‌شود. در این طرح، ارزش ریالی این تعداد سکه در تاریخ روز عقد (بر اساس نرخ اعلامی توسط بانک مرکزی یا بورس کالا) محاسبه و در سامانه ثبت می‌گردد. این مبلغ، کل بدهی پایه (Principal Obligation) محسوب می‌شود.

$$\text{نرخ روز عقد} \times \text{تعداد سکه} = \text{ارزش پایه ریالی}$$

ج) تخصیص واحد سهام: تبدیل ارزش ریالی مهریه به واحد سهام

مهم‌ترین اقدام در این مرحله، تبدیل ارزش پایه ریالی به واحدهای سهام است.

1. انتخاب شرکت: زوجین با راهنمایی تسهیلگر سامانه، یکی از شرکت‌های تعاونی یا تولیدی مورد تأیید «سازمان حمایت از تولید و سرمایه‌گذاری ملی» (که ناظر بر طرح است) را انتخاب می‌کنند.
2. محاسبه واحد سهام: ارزش ریالی مهریه به قیمت اسمی سهم در آن شرکت (مثلاً ۱۰۰۰ ریال برای هر سهم) تقسیم می‌شود تا تعداد کل سهام تخصیص‌یافته محاسبه شود.

$$\text{تعداد کل سهام تخصیصی} = \frac{\text{ارزش پایه ریالی}}{\text{قیمت اسمی هر سهم در شرکت منتخب}}$$

این سهام به صورت "حق تقدم مالکیت" در حساب زوجه در سامانه ثبت می‌شود و با انجام تعهدات، مالکیت قطعی می‌یابد.

مرحله ۲: پرداخت اولیه و تقسيط

پس از تبدیل بدهی به سهام، ساختار پرداخت نقدی اولیه تعريف می‌شود.

الف) پرداخت نقدی یک‌سوم ارزش معادل مهریه به عنوان پیش‌پرداخت (سرمایه اولیه زوجه)

به منظور تضمین حقوق زوجه و ایجاد سرمایه اولیه، مبلغی معادل یک‌سوم (۳۳.۳۳٪) از ارزش ریالی کل مهریه به صورت نقد در زمان عقد یا حداکثر ظرف یک ماه، به حساب زوجه واریز می‌شود. این مبلغ به عنوان سهم اولیه زوجه از دارایی‌های مالی طرح تلقی شده و مستقیماً به وی تعلق می‌گیرد.

ب) تقسيط مابقی بر اساس توان مالی زوج (مالئت مالی)

مابقی مبلغ (دو سوم) به صورت اقساط ماهیانه و سالانه برای مدت زمان معین (مثلاً ۵ تا ۱۰ سال) برنامه‌ریزی می‌شود.

1. ارزیابی مالئت: کارشناس رسمی دادگستری یا نماینده حقوقی مهر گستر موظف است با مراجعه به سوابق مالی زوج (بر اساس استعلام از سیستم‌های بانکی و بیمه)، توان پرداخت اقساط را ارزیابی کند.
2. تعیین نرخ اقساط: بر اساس توان مالی ارزیابی‌شده، نرخ اقساط تعیین می‌شود. در این سیستم، نرخ اقساط نباید منجر به فقر مطلق زوج یا خروج از چرخه تولید شود.

مرحله ۳: نظارت و پیگیری الکترونیکی

سامانه "مهر گستر" نقش بانک اطلاعاتی و ناظر فعال را ایفا می‌کند.

- پیگیری خودکار: سامانه موظف است به صورت مستمر و روزانه وضعیت پرداخت‌ها، سوابق مالی زوج (در صورت ثبت تغییرات)، و تاریخ سررسید اقساط را رصد کند.
- اطلاع‌رسانی سیستمی: کلیه اخطارها، یادآوری‌ها و تأییدیه‌های پرداخت، به صورت خودکار و از طریق پیامک، ایمیل و اعلان در پورتال کاربری طرفین ارسال می‌گردد.
- ثبت سوابق: هرگونه پرداخت موفق، ناموفق یا ارجاع پرونده به مراحل بعدی، به صورت غیرقابل تغییر (Immutable Record) در بستر الکترونیکی ثبت می‌شود.

مرحله ۴: پیشگیری و حل اختلاف اولیه (تسهیلگری)

این مرحله اولین نقطه تماس غیرقضایی در صورت بروز مشکل است.

الف) صدور اخطاریه‌های خودکار

در صورت تأخیر در پرداخت اقساط (بیش از ۱۵ روز از سررسید)، سامانه به صورت خودکار اخطاریه رسمی اول (هشدار) را صادر می‌کند. اگر پرداخت پس از اخطاریه دوم (اخطار جدی) انجام نشود، پرونده وارد فاز تسهیلگری می‌شود.

ب) ارجاع به دفاتر تسهیلگری و میانجیگری

پرونده به دفاتر تسهیلگری منطقه‌ای ارجاع داده می‌شود. این دفاتر شامل تیمی از متخصصین زیر هستند: * حقوقدان تسهیلگر: مسئول تبیین حقوقی توافقات احتمالی. * روانشناس/مشاور خانواده: متمرکز بر حفظ بنیان خانواده و یافتن ریشه اختلافات مالی.

هدف اصلی در این مرحله، رسیدن به یک توافق جدید مکتوب برای جبران معوقات یا تغییر ساختار اقساطی است، پیش از آنکه بدهی تبدیل به کار اجباری شود.

مرحله ۵: مکانیسم جایگزین جبران اقساط معوقه (Work-for-Debt)

این مکانیسم، قلب نوآورانه طرح بوده و صرفاً برای زوج (بدهکار غیرعمدی) که توان پرداخت نقدی اقساط معوقه را به دلیل رکود اقتصادی یا تغییر شرایط شغلی از دست داده، به اجرا در می‌آید.

الف) سازوکار اجرای Work-for-Debt

به جای اعمال ماده قانونی حبس، زوج موظف است از طریق کار تخصصی یا عمومی، بدهی معوقه خود را جبران کند.

1. تشخیص بدهکار غیرعمدی: هیئت تسهیلگری باید تأیید کند که ناتوانی زوج در پرداخت، ناشی از سوء نیت نبوده و وضعیت مالی وی به طور موقت یا دائمی کاهش یافته است.

2. اجرای تعهد کاری: زوج موظف است در یکی از شرکت‌های تولیدی/تعاونی طرف قرارداد مهر گستر (که سهام آن‌ها در مالکیت زوج است یا به نفع زوج سهام جدید خریداری می‌کند)، کار تخصصی یا عمومی انجام دهد.

ب) ارزش‌گذاری کار تخصصی و عمومی

فرآیند ارزش‌گذاری بسیار دقیق است تا حقوق زوج محفوظ بماند:

1. درجه تخصصی فرد: سامانه "مهر گستر" سوابق تحصیلی، شغلی و مهارت‌های ثبت‌شده‌ی زوج را در اختیار دارد. کار انجام شده بر اساس این تخصص ارزیابی می‌شود.
 - مثال: اگر زوج مهندس نرم‌افزار باشد، هر ساعت کار او در شرکت طرف قرارداد با نرخ ساعتی تخصصی محاسبه می‌شود (مثلاً ۵ برابر نرخ کار عمومی).
2. ساعت کاری و قیمت‌گذاری: نرخ ساعتی کار عمومی (مثلاً کارگر ساده در کارگاه تولیدی طرف قرارداد) بر اساس حداقل دستمزد منطقه‌ای به علاوه ۲۰٪ ضریب کار غیرقضایی تعیین می‌شود.

نرخ ساعتی تعدیل‌شده × ساعات کار = ارزش کار انجام شده

ج) تسویه بدهی و تخصیص سهام جدید

مبلغ ریالی حاصل از کار انجام شده، مستقیماً برای تسویه اقساط معوقه به کار می‌رود.

1. تبدیل به سهام: معادل ریالی کار انجام شده، به نرخ اسمی سهام در همان شرکت (با لحاظ تورم تعدیل‌شده از زمان عقد تا زمان انجام کار) تبدیل شده و به عنوان سهام جدید به حساب زوج واریز می‌گردد.
2. ابلاغ کاری: سامانه با هماهنگی شرکت میزبان، ساعت‌ها، روزها و نوع وظایف محوله به زوج را به صورت رسمی ابلاغ می‌کند و زوج موظف به تبعیت از برنامه کاری اعلام‌شده است.

مرحله ۶: دآوری و صدور رأی غیرقضایی

اگر زوج از اجرای مکانیسم Work-for-Debt امتناع ورزد یا در طول تسهیلگری توافقی حاصل نشود، پرونده به مراجع بالاتر ارجاع می‌یابد.

الف) ارجاع به هیئت داورى تخصصى مهر گستر

پرونده به یک هیئت داورى متشکل از سه عضو ارجاع می‌شود: 1. یک داور حقوقى (قاضى بازنشسته یا وکیل پایه یک دادگستری با سابقه تخصصى خانواده). 2. یک داور اقتصادى (کارشناس رسمى مالی/اقتصادى). 3. یک داور اجتماعى (نماینده سازمان بهزیستى یا مشاور ارشد).

ب) صدور رأى داورى قطعى و لازم‌الاجرا

هیئت داورى با بررسی کامل مستندات الکترونیکی و جلسات استماع طرفین (در صورت لزوم)، رأى نهایی خود را صادر می‌کند. این رأى: 1. قطعى است: مگر در موارد بسیار محدود (مانند تجاوز از حدود اختیارات داورى یا ارتکاب جعل در مستندات اصلی). 2. لازم‌الاجرا است: به موجب قانون اجرای قراردادهای داورى، این رأى در حکم دادنامه قطعى دادگاه است.

مرحله ۷: اجرای احکام (پشتیبانى قضایى به عنوان آخرین راه‌حل)

اجرای قضایى صرفاً برای الزام طرفین به اجرای رأى داورى صادرشده در مرحله ۶ است، نه برای مطالبه اولیه مهریه.

الف) امتناع از اجرای رأى داورى

اگر زوج یا زوجه از اجرای رأى داورى (مثلاً امتناع از اجرای تعهدات Work-for-Debt یا عدم پرداخت اقساطی که مورد تأیید داورى قرار گرفته) سرپیچی کند:

- مهر گستر درخواست اجرا می‌کند: موسسه مهر گستر با جمع‌آوری کلیه مستندات اجرایی مراحل قبل (از جمله رأى داورى قطعى)، درخواست صدور اجرائیه را مستقیماً به دایره اجرای احکام دادگستری تقدیم می‌نماید.

ب) اجرای حکم قضایى

مراجع قضایى موظف‌اند با توجه به ماهیت غیرقضایى و تخصصى بودن فرآیند طى‌شده، رأى داورى را سریعاً به مرحله اجرا درآورند. در این مرحله، اگر حکم شامل دریافت سهام یا پرداخت نقدى باشد، از طریق توقیف اموال یا حساب‌های زوج اجرا می‌شود و مکانیسم Work-for-Debt دیگر مورد استفاده قرار نمی‌گیرد.

۳. مزایای طرح مهر گستر

طرح مهر گستر نه تنها یک تغییر رویه‌ای در اجرای مهریه است، بلکه یک دگرگونی در نگرش به تعهدات مالی خانواده محور محسوب می‌شود.

۳.۱. مزایای اقتصادی

- تبدیل بدهی انفعالی به سرمایه‌گذاری فعال: مهریه به جای اینکه به عنوان یک بار مالی بر دوش زوج باشد، به سرمایه مولد در اقتصاد کشور تبدیل می‌شود.
- کمک به تولید و اشتغال‌زایی: با تخصیص سهام به شرکت‌های تولیدی و همچنین اجرای مکانیسم Work-for-Debt، سرمایه مردمی به سمت تولید هدایت شده و به حفظ اشتغال موجود یا ایجاد مشاغل جدید کمک می‌کند.
- حفظ ارزش دارایی زوجه: ارزش مهریه به جای نوسانات شدید سکه، به ارزش سهم در یک دارایی اقتصادی وابسته می‌شود که دارای مکانیزم‌های حفاظتی نظارتی است.

۳.۲. مزایای اجتماعی

- کاهش زندانیان مهریه: با حذف کامل مکانیسم حبس به دلیل ناتوانی در پرداخت و جایگزینی آن با مکانیزم‌های کاری، یکی از بزرگ‌ترین آسیب‌های اجتماعی خانواده‌ها مرتفع می‌گردد.
- حفظ بنیان خانواده: حل اختلافات از طریق سازوکارهای مسالمت‌آمیز (تسهیلگری و میانجی‌گری) به جای تقابل حقوقی، شانس حفظ یا حداقل پایان مسالمت‌آمیز رابطه را افزایش می‌دهد.
- ارتقای کرامت بدهکار: فرد به جای قرار گرفتن در وضعیت زندان یا بدهکار شرم‌منده، به نقش یک نیروی مولد اقتصادی تبدیل می‌شود و امکان بازگشت به چرخه مالی سالم را می‌یابد.

۳.۳. مزایای حقوقی

- کاهش بار محاکم: با هدایت بیش از ۹۰ درصد دعاوی مهریه به فرآیندهای غیرقضایی، دستگاه قضایی از حجم کاری غیرضروری آزاد می‌شود.
- تسریع در احقاق حقوق زوجه: مراحل حل اختلاف در ADR به مراتب سریع‌تر از فرآیندهای قضایی سنتی است، به طوری که انتظار می‌رود حقوق زوجه در کمتر از یک سال (برخلاف چند سال در روش سنتی) احقاق گردد.

- الزام‌آور بودن رأی داوری: تقویت جایگاه داوری تخصصی و الزام‌آور ساختن آرای صادره، به پایداری و قطعیت نتایج حاصله کمک می‌کند.